

УДК 81:82.161

Мазур Н. В.

МОВНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕМУАРНОГО ТЕКСТУ ДМИТРА ДОРОШЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ «МОЇХ СПОМИНІВ ПРО ДАВНЄ МИНУЛЕ» (1901-1914 РР.))

У статті проаналізовано мовно-структурні особливості мемуарного тексту на матеріалі «Моїх споминів про давнє минуле» (1901–1914 рр.) Дмитра Дорошенка і висвітлено специфіку мовної організації цих текстів; зафіксовано активізацію синонімічних лексем; відзначено взаємодію образних й емоційно-оцінних лексем; наведено контексти із синтаксичними архаїзмами й суспільно-політичною лексикою.

Ключові слова: мемуаристика, спогади, мовно-структурний зміст, суспільно-політична лексика, культурно-історична дійсність, синонімічні лексеми.

В статье проанализированы языково-структурные особенности мемуарного текста на материале «Моих воспоминаний о давнем прошлом» (1901–1914 гг.) Дмитрия Дорошенко и освещено специфику речевой организации этих текстов; зафиксирована активизация синонимических лексем; отмечено взаимодействие образных и эмоционально-оценочных лексем; приведены контексты с синтаксическими архаизмами и общественно-политической лексикой.

Ключевые слова: мемуаристика, воспоминания, языково-структурное содержание, общественно-политическая лексика, культурно-историческая действительность, синонимические лексем.

In the paper the language-structural features of a memoirs text on the material of Dmytro Doroshenko's «My memories about the ancient past (1901–1914)» are analyzed and the specific of language organization of these texts is elucidated; the activization of synonymic lexemes is fixed; the interaction of figurative and emotionally-estimated lexemes is observed; the contexts with syntactic archaisms and political lexicon are given.

Key words: memoirs literature, memoirs, language-structural content, socially-political lexicon, culturally-historical reality, synonymic lexemes.

Мова мемуаристики становить важливе джерело вивчення історії української літературної мови. Лінгвостилістичний інструмент аналізу мемуарних текстів спирається на розуміння стилю не як техніки мовної майстерності чи засобу прикрашання мови, а як тип суспільно усвідомленого використання функціональних різновидів літературної мови. «Мої спомини про давнє минуле» (1901–1914 рр.) Дмитра Дорошенка становлять цінний фактичний матеріал для аналізу мовно-структурних особливостей мемуарного тексту.

Мемуарна література ставить перед дослідниками завдання вивчення особливостей автокомунікації, проєктованої на певні часові зрізи української літературної мови. Українську мемуаристику досліджують такі науковці, як Т. Радзівська, Т. Космеда, Ю. Сорокін, Ф. Бацевич, Ж. Колоїз, Н. Видашенко, М. Федунь, О. Пискач, В. Різун, Л. П'яста, Л. Масенко, Ю. Маркітантов, М. Степаненко, А. Вежицька та ін.

Мета статті – проаналізувати мовно-структурні особливості мемуарних текстів Дмитра Дорошенка та висвітлити специфіку їх мовної організації.

У сучасній лінгвістиці на перший план виходять проблеми прагматичного комунікативного дослідження мови. Функційна стилістика, ще більшою мірою жанрологія, найтісніше пов'язана з прагматичною комунікативною лінгвістикою. У жанрах мемуарної літератури простежуємо виразну взаємодію книжних і усних мовних стилів, поєднання ознак публіцистичного стилю з розмовним [1].

Документальна природа мемуарів визначає їх текстову будову і форми словесного відображення змісту. Мемуари містять авторські повідомлення, супроводжувані документами або посиланнями на чужі твори. Власне інформативний текст – емоційно нейтральний, наближений до зафіксованих документів. Його мета – переконати читача в достовірності того, що стало об'єктом відображення в мемуарах [7, с. 141].

Спогади утворюють численний клас текстів зі значним діапазоном варіювання як тематики, так і стилістичних ознак. Існують спогади про своє життя (дитинство, життєвий період), спогади про певну особу, найчастіше – відомого письменника, художника суспільного діяча. Одні пишуться емоційно, динамічно, жваво, другі – академічно, сухо, лаконічно; оповідь у мемуарах може бути фрагментарною і детальною, серйозною і легковажною, документальною і «художньою». Існують спогади, що лише описують життя особи, інші ж містять роздуми, оцінки, аналіз і трактування подій. Мемуари створюють різні автори – і за своєю професійною належністю, і за характером мовної і комунікативної компетенції,

і за схильністю до писемної творчості. Тому мемуарна література являє собою доволі строкату картину, а окремо взяті тексти постають як текстові «індивіди», погляд на які може викликати сумніви щодо доцільності їх розгляду як єдиного жанру [5, с. 255].

Серед мовно-структурних особливостей спогадів Дорошенка варто звернути увагу на синтаксичні архаїзми на зразок: «Вивіски (шільди) на крамницях були у *двох мовах*: російській і польській» [2, с. 43]; «Воно [російське правительство] не вірило, що українці обмежаться тільки народною школою в *українській мові*, і вважало, що навіть скромний розвиток української літератури, театру, приведе логічно до сепаратизму себто до відокремлення України від Росії» [2, с. 53–54]; «Це вже була вповні українська газета «Полтавщина», хоч *виходила* ще в *мові російській*» [2, с. 97]; «Кушнір *редагував* тоді український місячник у *німецькій мові* «Ruthenische Revue», заложений Романом Сембратовичем, що саме перед роком помер» [2, с. 100].

Документальна література предметом свого зображення має не тільки суспільно-політичні та культурно-естетичні події епохи, через що її іноді називають «дзеркалом доби», а й намагається заглянути в середину цих подій та явищ, вловити іноді невлімовимі їх детермінанти, а також аналізувати, структурувати та інтерпретувати культурно-історичну дійсність із максимально зниженим коефіцієнтом суб'єктивності [3, с. 1]. Розвиток суспільної думки, громадські рухи, зокрема студентські, знайшли своє відображення у споминах Д. Дорошенка, напр.: «Тут [у Петербурзі] кувалася доля величезної імперії, в тім числі й України, і звідти йшли царські накази й міністерські циркуляри, які *мали своєю метою спинити розвиток* українського національного життя...» [2, с. 48]; «Він [Дятлов] сидів на еміграції аж до 1923 р. і, зустрічаючись зі мною у Відні і в Берліні, все умовляв мене вертати на Україну, щоб *узяти участь в праці над відбудовою рідного краю*» [2, с. 78]; «Восени 1904 р., особливо після убивства Плеве, визвольний рух у цілій Росії набрав усе більшої сили, і *молодь*, як звичайно, *вела* в ньому *перед*» [2, с. 95]; «3 ініціативи Лашенка було вирішено вислати львівським студентам адресу з заявою про нашу з ними солідарність, а також *зробити збірку грошей*, які мали піти у фонд на допомогу львівським студентам» [2, с. 46]; «В кінці літа 1903 року сталася подія, яка відіграла *до певної міри* переломну роль в діях українського руху в Росії: це було урочисте відкриття у Полтаві пам'ятника батькові нової української літератури Івану Котляревському» [2, с. 67]; «...прекрасні статті на теми *біжучої політики*, земельної справи, фінансів і статистики писали Лотоцький, Стебницький і Русов...» [2, с. 112]; «Отже, цілу весну до мене придивлялись, *я перебув* непомітний для мене *іспит*, і аж тоді, коли я цей «іспит» склав, я став членом Громади» [2, с. 52]; «Цей рух [революційний рух в Росії] розпочався фактично вже в перших десятиліттях 19-го віку, переходив ріжні форми й етапи, але весь час *змагав* до одного й того самого: повалити царське самодержавіє й запровадити в Росії конституційний устрій; країні ж, «ліві» революційні партії *змагались до запровадження* відразу *соціалістичного ладу*» [2, с. 52]; «І українські патріоти не бачили іншого виходу для українства, як тільки прилучитися до загальноросійського революційного руху і, підтримуючи цей рух, *причинитися до визволення рідного народу*. Вони вважали, що у вільній обновленій Росії й Україна знайде свою долю» [2, с. 54]; «Почувалося, що має наступити *певна зміна політичного курсу*. І вона справді наступила» [2, с. 93].

Як відомо, специфікою мемуарних текстів є їх наповнення інформацією про конкретних людей. Вони цікавили автора як люди, прихильні до національної ідеї, як національно свідомі українці. Тексти Д. Дорошенка можна назвати асоціативними реакціями, пор. визначення Т. Космеди: «Один із напрямів дослідження мовної особистості – вивчення асоціативних реакцій на мовні феномени різного рівня: слова, словоформи, словосполучення і под.» [4, с. 25].

К. Сардарян зазначає, що «епізоди та обставини особистого життя, пов'язані з ним подробиці творчого життя, а також суспільного життя та політичної ситуації в країні – все тут мінливе та неоднозначне» [6, с. 65]. З досліджуваного матеріалу звертаємо увагу на персоналії – це власні імена викладачів, науковців, загальну оцінку яким дає Д. Дорошенко, напр.: «Безперечно великим фаховцем у своїй ділянці – слов'янська мова – був *білорус проф. Карський*. Але він викладав *страшенно монотонно і в'яло*» [2, с. 47]; «Мені припало їхати в одному човні з *Василем Сімовичем*, *головою чернівецької «Січі»*, якого ми *вважали спеціально за нашого гостя!*» [2, с. 71]; «...*викладав Грушевський князівську добу і викладав страшенно нудно*, не давав ширших узагальнень, а переказував, і то дуже одноманітно, саму лишень фактичну історію, коли який князь панував, з ким воював або переговорював» [2, с. 87]; «Нам [студентам] була *дуже симпатична сама особа старого професора [Вовка]*, і ми дуже тішилися, коли він часом ходив з нами на прогульку в околицях Львова і оповідав і нам про пригоди зі свого життя» [2, с. 89].

У текстах Д. Дорошенка інформацію про державних, громадсько-політичних, культурних діячів обов'язково доповнено емоційно-експресивними характеристиками людей, описами особливостей їхньої вдачі пор.: «Тепер ми зустрілись з Петлюрою вже як товариші по роботі в «Раді». *Петлюра виявився людиною дуже приємної товариської вдачі, був живий, веселий, дотепний, мав гарний голос і любив співати*» [2, с. 122]; «Серед українських кругів був він [Данило Мордовець] *дуже люблений за свою м'яку, лагідну вдачу й готовність допомогти землякові у кожній справі*. Був популярний «дід Мордовець» і серед молоді, як її приятель і опікун» [2, с. 56]; «Він [О. О. Русов] мусів покинути наукову й

журналістичну діяльність і віддався статистиці. На цім полі він поклав великі заслуги, ставши творцем т. зв. Земської статистики. *Була це людина дуже спокійної лагідної вдачі і уміркованих поглядів* [2, с. 63]; «Це була людина [Стебницький] *зовсім відмінної вдачі, ніж Лотоцький: наскільки Лотоцький був повний життя, експансивний, веселий, настільки Стебницький був завжди замкнений в собі, задуманий, ніби чогось засмучений,* – літературний псевдонім, під яким він найчастіше писав, був «П. Смуток» [2, с. 81]; «*Селяни Катеринославщини відрізнялися від селян, яких я знав на Київщині та й на своїй Чернігівщині, сміливою, незалежною вдачею, з великим почуттям своєї особистої гідності. В значній мірі це були нащадки запорожців, вони зберігали козацьку вдачу своїх предків. Коли я побував на підміських селах і познайомився з селянами, мене приємно здивувала їх висока національна свідомість, нічого подібного я досі не бачив*» [2, с. 147]. Модель опису людської вдачі поєднує нанизувані характеристичні прикметники і звороти двох типів: *хтось має вдачу; хтось є певної вдачі.*

Специфіка мемуарних текстів виявляється в згущеній інформації, коли в одній фразі поєднано значний фактографічний матеріал, пор.: «Цікаво було мені подивитися на це місто [Ніжин], що колись в 17–18 століттях було осередком української торгівлі, де в 1663 році відбулася «Чорна рада», де вибрано гетьманом Брюховецького, де з початком 19 століття князь Безбородько заложив лицей, в якому вчилися Гоголь, Гребінка, Глібов, де інспекторами були Морачевський, *перекладчик* Св. Письма на українську мову, і Чалий, біограф Шевченка...» [2, с. 68].

Конкретне слововживання Дорошенка засвідчує активізацію синонімічних лексем, напр., до стилістично нейтрального в сучасній мові дієслова *вирішити* є рідше вживане слово *урадити*, зафіксоване в аналізованому тексті: «...співали хором українських пісень, згадували наше петербурзьке життя, і тут хтось сказав, що в Полтаві проектується з'їзд української молоді, та що слід, щоб і від нас хтось туди поїхав. *Урадили*, щоб поїхав я і ще один товариш» [2, с. 69].

Отже, у досліджуваних текстах Дмитра Дорошенка зафіксовано синтаксичні, лексико-синтаксичні застарілі звороти, пов'язані з незвичними для сучасного слововжитку випадками синтаксичного керування, узгодження тощо. Мемуарні тексти Дмитра Дорошенка найбільшою мірою виявляють світогляд автора, оскільки про свої погляди і ставлення до суспільних подій автор висловлюється безпосередньо, демонструючи свої оцінки, прихильності і несприйняття згадуваних явищ і подій.

Література:

1. Взаємодія усних і писемних стилів мови / М. А. Жовтобрюх, М. М. Пилинський / [відп. ред. М. М. Пилинський]. – К. : Наук. думка, 1982. – 180 с.
2. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки) : науково-популярне видання / Дмитро Дорошенко. – К. : Темпора, 2007. – 272 с.
3. Ільків А. В. Жанр щоденника в українській літературі другої половини ХХ – початку ХХІ століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / А. В. Ільків. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
4. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012. – 372 с.
5. Радзівєвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія / Т. В. Радзівєвська ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потєпні НАН України. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2010. – 491 с.
6. Сардарян К. Г. Колективний портрет доби (на матеріалі книги спогадів «Номоferien» І. В. Жиленко) / К. Г. Сардарян // Вісник Маріупольського держ. ун-ту. Серія: Філологія / [гол. ред. К. В. Балабанов ; відп. ред. серії С. В. Безчотнікова]. – Маріуполь : МДУ, 2013. – Вип. 9. – С. 63–70.
7. Симонова Т. Г. Стилістика мемуарної прози В. Катаєва / Т. Г. Симонова // Мова і культура : науковий щорічний журнал. – К., 2002. – Вип. 4. – Том IV. – Ч. 2. – С. 141–147.

УДК 811.161.2'373.43:81'373.221

Максимчук В. В.

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ ФЛОРОЛЕКСЕМИ СУЧАСНИХ ПОЕТІВ РІВНЕНЩИНИ

У статті проаналізовано семантичні особливості індивідуально-авторських флоролексем у словотворчості сучасних поетів Рівненщини. Схарактеризовано інновації, утворені від назв рослин, що ростуть на території краю (просторова прикріпленість) і закорінені в етносвідомості українського народу загалом та мешканців Рівненщини зокрема (міфологічна прикріпленість).

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, індивідуально-авторська флоролексема, локальна мовно-поетична картина світу, сучасна поезія Рівненщини.

В статье проанализированы семантические особенности индивидуально-авторских флоролексем в словотворчестве современных поэтов Ривненщины. Охарактеризованы инновации, образованные от названий растений, растущих на территории края (пространственное прикрепление) и укорененных в этносознании украинского народа в целом и жителей Ривненщины в частности (мифологическое прикрепление).

Ключевые слова: авторское лексическое новообразование, индивидуально-авторская флоролексема, локальная языковая поэтическая картина мира, современная поэзия Ривненщины.

The article is devoted to the semantic peculiarities of individually-author florolexes in the modern Rivnenshchyna poets' word-creation. The innovations, created from the names of plants that grow on territory of region (spatial attachment) and engrained in ethnical consciousness of Ukrainian people and Rivnenshchyna habitants in particular (mythological attachment) have been characterized.

Key words: author lexical neologism, individually-author florolexeme, local language-poetical worldview, modern Rivnenshchyna poetry.

Природа рідного краю – важливий чинник, який впливає на формування мовно-поетичної картини світу. Відображення рослинного і тваринного світів у поезії часто базоване на народнопісенних традиціях, елементах давніх слов'янських вірувань, християнських мотивах і підпорядковане авторському осмисленню. У мові кожного народу віддзеркалено важливі для етносвідомості явища природи, особливості поведінки тварин, специфіку росту рослин. Слушно зауважує П. П. Кононенко про тональність, характер мови: «в одній будуть образи, що відбиватимуть наявність верб, ставів, тополь, річки чи моря; в іншій – евкаліптів, верблюдів, оазисів чи пустель; в одній пануватимуть образи безмежного високого неба, безкрайого степу, таємничо піднесених у височінь гір, а в іншій – стиснутість джунглями чи ущелинами, безмовність льодовиків чи тундр» [6, с. 43]. Такі тенденції спостерігаємо не тільки в мовах цілих народів, а й певних етнографічних і географічних місцевостей, що відповідно накладає відбиток на локальну мовно-поетичну картину світу. Своєрідним відображенням «природного впливу» на мову є словотворчість, яка закодовує реалії (й уявлення) світобачення й світосприйняття поета.

Рівненська область орографічно неоднорідна й поділена на дві частини: Волинську височину й Поліську низовину [8, с. 8], де живуть відповідні представники фауни і ростуть типові рослини. Словотворчість поетів Рівненщини вибрала в себе все природне багатство краю, яке в народній етносвідомості тісно пов'язане з язичницькими й християнськими віруваннями.

В україністиці чимало уваги приділено семантиці назв рослин (С. Л. Адаменко, А. І. Капська, Л. О. Симоненко, І. І. Коломієць). На специфіку відображення флоролексем у лінгвокультурній традиції звертали увагу В. І. Кононенко, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, Н. О. Данилюк, С. А. Шуляк та інші вчені.

Мета статті – проаналізувати семантичні особливості індивідуально-авторських флоролексем, зафіксованих у словотворчій практиці сучасних поетів Рівненщини.

Науковці пропонують різні терміни на позначення номінацій рослинного світу – фітоніми, флоризми, флоролексеми, ботанізми, ботаноніми [10, с. 158]. Найбільшого поширення набуло поняття «флоролексема», під яким зазвичай розуміють окрему видову назву, що відповідає конкретним рослинним реаліям, в основному ціннісним об'єктам флори [5, с. 6]. Індивідуально-авторську флоролексеми (ІАФ) трактуємо як авторський лексичний новотвір (АЛН), який містить у значеннєвій структурі сему 'рослина'. На основі цього до ІАФ належать не тільки іменникові інновації на зразок *сосня* (О. Богачук), *флейта-тополя* (Г. Чубай), а й прикметникові, прислівникові та дієслівні одиниці, як-от: *тюльпано-гарячий* (О. Богачук), *хризантемно* (Л. Пшенична), *яблунити* (Ю. Береза).

І. І. Коломієць, досліджуючи флоролексеми в українській поезії II половини XX ст., зазначає, що для функційної активності лексико-семантичної групи флоролексем (ідеться про узуальні одиниці) характерні такі дані: дендролексеми – 56%, назви трав'янистих рослин (трав, дикорослих і декоративних квітів) – 32%, назви сільськогосподарських культур – 12% [5, с. 13]. У словотворчості поетів Рівненщини частотність творення ІАФ має такі числові показники: дендролексеми становлять 55% від усіх авторських флоролексем, назви трав'янистих рослин – 35%, назви городніх культур – 10%. Як бачимо, відсоткове співвідношення узуальних флоролексем в українській поезії II половини XX ст. й ІАФ поетів Рівненщини цього самого хронологічного відтинку практично збігається, що свідчить про певні закономірності в уживанні флоролексем й нашоує на думку про те, що словотворчість територіальних угруповань безпосередньо залежить від розвитку узуального лексикону.

Згідно з давніми уявленнями, наші предки вважали тотемами окремі рослини, наділяючи їх магичними властивостями [2, с. 540]. Культ рослин (передусім дерев) знайшов свій вияв у словотворчості поетів Рівненщини. Деякі ІАФ, представлені здебільшого одиничними утвореннями, поряд із інтегрувальною семою 'рослина' містять у значеннєвій структурі семи, які одухотворюють рослини і зближують їх із людиною: а) 'мати': *береза-мати* (А. Матчук); б) 'брат': *братик-барвінок* (Л. Белеля), *брат-подорожник* (М. Пшеничний); в) 'сестра': *береза-сестричка* (Г. Дячок), *сестричка-ромашка* (Л. Пшенична); г) 'друг': *друг-клен* (П. Рачок), *клен-другяка* (Є. Цимбалюк), *пролісок-друг* (М. Береза); г) 'парубок': *клен-парубок* (Р. Балахно); д) 'дівчина': *дівча-берізка* (Д. Федорович), *дівчатко-береза* (В. Ящук) тощо. Остання група новотворів має тісний зв'язок із фольклором давніх українців, оскільки, за легендою, береза – це дівчина, яка, незважаючи на застереження брата, хотіла перейти через кладку й упала у воду [7, с. 83–84].

Загалом у семантичній структурі ІАФ поетів Рівненщини репрезентативні ті назви рослин, які ростуть на території краю (просторова прикріпленість) і водночас мають важливе значення в символіці українського народу (міфологічна прикріпленість), тобто стали своєрідними етнознаками, напр.: *береза, калина, верба, терен, дуб, полин, тиуща, жито*.

Згідно з уявленнями наших предків, береза – символ чистоти, світла, дівчини, дівочої ніжності [2, с. 131; 7, с. 83]. Березами також називали хлопців і дівчат, яких обирали за ватажків у спільних молодіжних розвагах, на вечорницях [4, с. 34–35]. Припускаємо, що таке ставлення до цього лісового дерева породило в психолінгвальній уяві поетів Рівненщини АЛН, у яких березу наділено додатковою красою, напр.: *береза-краля* (М. Захарчук), *берізонька-красуня* (Ж. Андрусік), *красуня-береза* (П. Рачок).

Символічним змістом наповнено ІАФ *берізка-лебідка*, у якому дендролексему поєднано з орнітонімом *лебідка*, що в народних уявленнях традиційно символізує жінку [4, с. 330]. АЛН виник унаслідок одухотворення дерева й метафоричного наділення його антропоморфними властивостями, тобто юкстапозит *берізка-лебідка* асоціюється з образом самотньої сумної жінки: *То інше – берізка-лебідка / Ген, в даліні – в самоті...* (Г. Дячок).

Українці вірили в лікувальні властивості берези: до неї зверталися з проханням про зцілення, під березу виливали воду після купання хворої дитини [2, с. 132], що також не могло залишитися поза межами світосприйняття поетів Рівненщини. Власне в ІАФ *береза-медсестра* автор наділяє березу антропоморфними рисами й лікувальними властивостями. Поєднання компонентів у цьому новотворі могло також відбутися за зовнішньою ознакою – біла кора / білий халат: *Нині тиша дзвінка – / Вже берези-медсестри / Скрізь загоїли рани...* (О. Ундір).

У лексиконі рівненських письменників зафіксовано юкстапозити, у яких указано на вікові особливості або зовнішні характеристики берези, напр.: *До мами берізка-підліток тулиться* (В. Кучерук); *Берези, берізоньки, березенята, / Добридень вам, рідні!* (М. Береза); *Дві берізки-свічки / Мріють у завулку* (Є. Шморгун). У цих одиницях також простежуємо явище персоніфікації.

Своєрідним символом у народних уявленнях є калина, яка наділена потрійною символікою: ягоди, цвіт, рослина загалом. У словотворчості поетів Рівненщини лексема *калина* набуває додаткових семантичних відтінків за зовнішніми ознаками як символ краси, напр.: *Зацвітай, красо-каліно, / Під високим чистим небом* (А. Листопад), *...Диво-каліна край вікон буя...* (Н. Сафонік). Трапляються поодинокі ІАФ, у яких калина має антропоморфні ознаки й символізує самотність, як-от: *Калинонька-вдова біля вікна / Тоненькі руки гірко заломила...* (М. Пшеничний).

У деяких інноваціях ягоди калини традиційно асоціюються з вогнем, Сонцем, пор.: *Бо є ще сива мати, / яка для нас живе / і свічку-каліну / поставила в саду...* (В. Фем'як); *О рідний краю мій, / Мій милий і ласкавий, – / Пищично-золотий, / Калиново-яскравий* (М. Луцук).

У сучасному художньому дискурсі одиниці *калинова, калиново* стали своєрідними епітетами української мови, що відповідно знайшло віддзеркалення в АЛН поетів Рівненщини, напр.: *Сіє рідною, не латиною, / Зерна духу, а ще – душі: / Вербоярово і калиново – / Не позичені, не чужі* (Л. Пшеничний); *Як ти звучиш калиново-дубово, / Рідна моя, моя матірня мово!* (О. Ірванець) тощо.

Флоролексема *калина* була основою для творення індивідуально-авторських прикметників, синонімічних до узуального *калиновий*, поява яких зумовлена версифікаційною метою: *З-під коріння знову линує ручаї на злість / біді, / І регочуться калінні листенята молоді* (М. Пшеничний); *В повітрі ж*

дзвенять снігурі, / Й червоні калінині сльози / Як жар на розпудті вітрів. (С. Бабій). В ад'єктиві каліниний, утвореного суфіксальним способом, простежуємо певну антропоморфізацію об'єкта, оскільки афікс -ин- в узуальному словотворенні служить для конструювання присвійних прикметників від істотових іменників І відміни [9, с. 374], напр.: Миколин, сестрин, свашин, а також Калинин (від запозиченого з грецької мови імені Калінікія (Калина) [3, с. 350], що в українській мові співзвучне з аналізованою флоролексею).

Поряд із калиною в уявленнях українців важливе місце посідає верба як символ надзвичайної життєвої сили [2, с. 132]. У словотворчості рівненських авторів мовний образ верби насамперед опоетизовано за зовнішньою ознакою – довгими зеленими гілками, напр.: Зазеленіли вербокоси, / Звисають пасмами до ніг (В. Ярмолук); Вербокося з-під моста вирвавшись, / розправляє чуби під сонцем (В. Кучерук).

У новотворі верба-мавка, окрім зовнішніх характеристик компонентів (мавка в народних традиціях – лісова істота з довгим зеленим волоссям [4, с. 347]), простежуємо зв'язок і на рівні міфологічної етносвідомості. Науковці зазначають про уявлення наших предків, за якими боги й духи живуть у деревах та їхніх кронах біля цілющих озер [2, с. 131]: Хмільний дивограй / Із вербами-мавками снить / Про любисткову зваблыву днину (С. Матвійчук). Оскільки верба в українській етнокультурі тісно пов'язана з водою, виникає дієприкметникове означення заверблена ріка, пор.: Ріка текла по викрутах віки, / Заверблена така над берегами (М. Тимчак); Над завербленою Устюю / шерх сухої лепехи... (М. Пшеничний).

Згідно з народними та християнськими уявленнями, найчастіше терен – символ страждання, оскільки вінець Христовий було зроблено з цієї деревної рослини. У новотворах поетів Рівненщини терен зазвичай набуває негативних значенневих відтінків, напр.: Тільки душу терновиння коле, / Бо на світі є Афганістан (Є. Шморгун); Розквітле терняччя тендітний промінчик торка. (Н. Диб'як); Мовчання – моя погуба, / Що мучить мене терново (В. Романюк).

В індивідуально-авторському прислівникові теренно, у якому актуалізовано семи 'страждання', 'занедбаність', терен постає своєрідним негативним знаком України: На теренах України / Терну більше, ніж калини – / Недаремно, недаремно / В Україні так теренно (Є. Шморгун). Окрім реалізації символічних значень ключового слова терен, автор використав стилістичний засіб паронімічної атракції (на теренах – терну – теренно), а зіставлення слів-понять терен і калина (символ щастя, любові) дає змогу припустити, що АЛН теренно означає 'важко', 'стражденно'.

У словотворчій практиці поетів Рівненщини поширені інновації, що стали індивідуально-авторською трансформацією фразеологічних одиниць із флоролексею терен, які увиразнюють контекст і надають йому етнокультурного забарвлення, напр.: «терновий / лавровий вінець» – Та як увінчана / Не лавро-тернами, / А – вічна дівчинка / Поміж мегерами (В. Климентовська); «терен у нозі» – Зла на тебе, мила, не таю. / Це лише терняткова колючка (А. Криловець); «як терен» – Дай руку! – / гукнула мені терноока пташина (М. Тимчак); пор. фольклорне «чорні очі, як терен». В. В. Жайворонок зазначає, що тернова ягідка символізує ідеальні очі [4, с. 593].

Дендролексема сосна, незважаючи на значне поширення цього дерева на території краю, увиходить до структури поодиноких новотворів. Певного етнокультурного змісту набуває прикметниковий АЛН сосново-солом'яний як атрибут традиційної української дерев'яної хати із солом'яним дахом: Гарно в сосново-солом'яному дусі / Двом нам у тім лоскитливому шересі / Легко сп'янілим від поцілунків; Я пригортаю тебе до грудей своїх / В цьому сосново-солом'янім дусі (С. Бабій). У семантиці інших АЛН відбито вікові особливості сосни, а також її антропоморфні риси, напр.: Сосни, / сосонки / та сосненята – / Височіє в три поверхи дах; Сосни, / сосонки / та сосненята, / І живиці терпкий аромат... (О. Богачук); Сосничка-дівчинятко на галявину / вибігла (В. Кучерук).

Дуб – довговічне й велике дерево – споконвіку поважаний у народі [4, с. 203], що й відображено в лексиконі рівненських авторів, пор.: І хрипко, натужно, надривно / У кронах дубів-старожилів голосять вітри (Ю. Бондючна); Тут думається якось дуже легко, / Де велетнів-дубів могутній рід... (Б. Білецький).

У сатирично-гумористичному тексті Ю. Берези згрубіла форма дубисько набуває іронічного забарвлення, оскільки її вжито на позначення громадян, які досягають стрімкого кар'єрного росту незаконним шляхом: Є дубиська-громадяни / Їх чимала купка, / Котрих вгору стрімко тягне / Кланівська прорубка.

Інші дендролексеми не репрезентативні в словотворчості поетів Рівненщини, що частково пояснює меншим поширенням їх на території краю, а також порівняно слабшим відображенням у міфології давніх українців. Поодинокі ІАФ містять у значеннєвій структурі семи 'молодий', 'недорослий', напр.: вишенятко (С. Бабій), яблунятко, ясеня (М. Береза). Також трапляються прислівникові деривати, первинно мотивовані дендролексемами, подекуди вжиті в переносному значенні, як-от: Усе, що в житті допікає ожшино, / Десь там, за блаженством оцим залишив (Б. Боровець); Ой затріцало три деревини, / затріскотіло. / Що перша – явірно, / що друга – ясенно / засокорили... (М. Тимчак); У білих днях, у снах, / ледь-ледь тривожних, / Цвіту каштанно в білому саду (В. Лящук) тощо. Усі ці номінації мають етнічно-культурну конотацію й певною мірою естетизують поетичний текст.

Показовими в плані конструювання дієслівних ІАФ є пародії Ю. Берези, у які автор уводить низку віддієслівних безособових одиниць, пор.: Зі мною ж, волинянином-поетом, / Що любить слово тихе

і щемке / (Скажу для читачів це по секрету), / Нечасто, але робиться таке: / Березіє мені і акаціє, / Калиніє, яблунить, тополить, / Вербичить, осокорить, грушевіє, / Сосніє, каштаніє, яворить. // А далі фази настають останні – / Грабіє, липеніє, дубенить. Поява АЛН такого зразка зумовлена прагненням автора створити номінацію з високим ступенем експресивності й образності, емоційно вплинути на читача, акцентувати увагу адресата на нестандартній формі нового слова, заповнити наявну словесну нішу, зберегти ритмомелодику вірша.

У словотворчості письменників Рівненщини ІАФ на позначення трав'янистих рослин представлені одиницями, які містять у своїй структурі лексему *полин*. У народних уявленнях полин – символ суму, печалі, душевних мук, гіркої долі [4, с. 465], що відповідно увиразнено в поетичних текстах, де переважує сема 'гіркота', напр.: *Я вовк-одинак, моя доля гіркіца билини-полині...* (В. Марценковський); ... *Сторінки виповнялись, писалась / великая книга / Доли людської, / як полин-гіркота* (М. Яковчук); ... *Лиш легенда залишилась, / І гірке полин-страждання* (Р. Балахно). Різновид полину – *чорнобиль*, який, згідно з легендою, називають ще *забудьком* [2, с. 441], *забудкою* [1, с. 288], репрезентовано АЛН, у структурі яких наявні семи 'пам'ять', 'забуття', пор.: *Мої жили тупа гіркота розрива: / Я – трава забуття, / я – непам'ять-трава...* (Є. Шморгун); *Закопав я думку, / Накрив полиною, / Пересипав стежку / Скрізь забудь-травою* (В. Марценковський).

Флоролексема *кульбаба* послужила основою для творення прислівникових АЛН, у семантиці яких переважають відтінки невпевненості, швидкоплинності, зумовлені спостереженням за пухнастим насінням цієї рослини, яке стрімко розносить вітер: *З якого часу, земле-мати, /.../ Себе ти стала почувати / Отак невпевнено, / Кульбабно?* (М. Пшеничний); *А вітер мов не знає щастя – / кульбабокрито несе* (В. Кучерук). За продуктивною словотвірною моделлю сконструйовано прикметниковий АЛН *кульбабчастий* зі значенням «подібний до кульбаби»: *Лишаю над тобою небокрай / І променів кульбабчасте суцвіття...* (О. Заїка).

Репрезентативні в словотворчості поетів Рівненщини іменникові ІАФ, утворені за традиційними моделями, як-от: *Тишу в залі сколихнули / Голоси дівочі. / В душу впали й спалахнули / Незабудки-очі; Таке у юності бувало. / Очей-волошок не забудь!* (А. Григорук); *В ніч на Івана Купала / Папороть-цвіт сте-режу* (М. Яковчук). Такі одиниці мають низький ступінь новизни і вжиті в текстах, стилізованих під народнопоетичне мовлення.

ІАФ на позначення городніх культур представлені незначною кількістю інновацій, із-поміж яких найчастіше трапляються *жито*, *пшениця*, що в народних уявленнях символізують достаток, заможне життя, багатство [4, с. 221], як-от: *Мати житом-життям з порога / В довгу благословля дорогу...; Карі під веселками / грають злотодзвоними, / І дороги стеляться / житом-перепонами...* (С. Бабій). Від іменника пшениця утворено художній атрибут-прислівник із позитивним забарвленням: *Душа народу при німих гарматах / Цвіте собі пшенично-барвінково...* (В. Романюк).

Інші номінації городніх культур репрезентовані одиницями, у семантичній структурі яких увиразнено значення флоролексеми з використанням таких сем: а) 'зовнішня характеристика': *Карануз-гарбуз один / Навесні поліз на тин* (Л. Куліш-Зінків); *Ще колись розказали столітні дуби, / Золотисті жита й вусані-ячмені...* (В. Лящук); *От вистрибує за тобою / Дивень-сонях, неначе внук* (М. Береза); б) 'малий', 'недорослий': *І соняхи, й малі соняшенята / Воднораз всі над шляхом зацвіли...* (С. Бабій); в) 'функційна специфіка' (в АЛН такого типу назва рослини часто набуває антропоморфних ознак): *Вусами пестив стан пахучої м'яти / Молодий залицяльник-горох.* (Г. Дячок) тощо.

Незважаючи на те, що природу краю представляють назви грибів: боровики, лисички, маслюки, опеньки тощо [8, с. 90], у словотворчості поетів Рівненщини зафіксовано лише 2 АЛН із лексемою *гриб*: демінутив *грибенята* (Ю. Береза) і юкстапозит *красень-гриб* (І. Сидорчик). Це мотивуємо тим, що в міфологічній свідомості нашого народу гриб не був наділений ні анімістичними ознаками, ні магічними властивостями. Зауважимо, що в лексиці українських поетів ХХ ст. не зафіксовано жодної інновації з семою 'гриб'.

Отже, у словотворчості поетів Рівненщини поширені типово українські рослинні реалії як естетичні деталі краєвиду. ІАФ тісно пов'язані з традиційними уявленнями українського народу й мають етнічно-культурну конотацію, просторову й міфологічну прикріпленість.

Література:

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування / Георгій Булашев. – К. : Довіра, 1992. – 415 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 томах. – Т. 2: Д – Копці / [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К. : Наукова думка, 1985. – 570 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.

5. Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II половини XX століття: функціонально-стилістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. І. Коломієць. – К., 2003. – 18 с.
6. Кононенко П. П. «Свою Україну любіть...» / П. П. Кононенко. – К. : Твім Інтер, 1996. – 224 с.
7. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія : вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. І. Костомаров ; [упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай ; вступна ст. М. Т. Яценка]. – К. : Либідь, 1994. – 384 с. – (Літературні пам'ятки України).
8. Природа Ровенської області / [за ред. К. І. Геренчука]. – Львів : Вища школа, 1976. – 156 с.
9. Сучасна українська літературна мова : підручник для студентів філол. спеціальностей вищих навч. закл. / [А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. ; за ред. А. П. Грищенка]. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.
10. Шуляк С. А. Флоролексеми на позначення образів духовного світу людини у поетичній мові Євгена Гуцала / С. А. Шуляк // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – Вип. 132. – С. 157–162.

Мамич М. В.

КУЛЬТУРОМОВНИЙ КОНТЕНТ ЖУРНАЛУ «ЖІНКА» 50-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті представлено культуромовний контент журналу «Жінка» середини ХХ століття з погляду історичної динаміки лексичних, правописних, граматичних норм сучасної літературної мови. Проведено зіставний аналіз вибраних рядів слів, синтаксичних конструкцій, які засвідчують ядерну якість норми в означений період функціонування офіційної української мови – орієнтація на зниження варіантності, зближення в писемній практиці означених норм із нормами російської літературної мови.

Ключові слова: мова журналу, культуромовний контент, норма літературної мови.

В статтє представлен культурно-речевої контент журналу «Женицина» середини ХХ века с точки зрения исторической динамики лексических, грамматических норм современного литературного языка и правописания. Проведен сопоставительный анализ выбранных рядов слов, синтаксических конструкций, свидетельствующих о ядерном качестве нормы в указанный период функционирования официального украинского языка – ориентация на снижение вариантности, сближение в письменной практике указанных норм с нормами русского литературного языка.

Ключевые слова: язык журнала, культурно-речевої, норма литературного языка.

The article presents a cultural-speech content of the magazine «Woman» of the mid twentieth century in terms of the historical dynamics of lexical, grammatical rules of modern literary language and spelling. A comparative analysis of selected series of words, syntax, indicating the nuclear as a norm within the specified period of operation of the official Ukrainian language – focus on the reduction of the variance, the convergence in the writing practice these standards with the standards of the Russian literary language.

Key words: language of magazine, cultural-speech content, norm of the literary language.

Як відомо, будь-який об'єкт дослідження може бути повернутий до дослідника з боку певної «проблемної ситуації». Так, у сучасній лінгвістиці за останні п'ять років з'явилося чимало публікацій про змістове наповнення такого медійного продукту, як журнал (Н. Баландіна, Н. Олійник, І. Дяченко, О. Логвиненко та ін.). Зазвичай питання культури мови ставлять у статичному аспекті, тобто в проєкції на порушення норм слововживання, граматики, пунктуації в конкретному виданні. Натомість мова, контент медіаресурсу – це і джерело вивчення історії літературної мови. У такому разі питання «культура мови видання» можна розв'язувати в комплексі аспектів: власне мовного, комунікативно-прагматичного, етичного, лінгвокультурного. Стилїстичні норми виявляються на рівні індивідуально-авторської репрезентації, специфіки мікрожанрів, що складають основу журнального контенту. Загальнолітературні ж норми відображають стійкість традицій спілкування в окремий період історії комунікування. Вони виконують основну регулятивну функцію в конструкції «літературна мова», що перебуває у стані динамічної стабільності. У межах певного дискурсу саме загальнолітературні норми віддзеркалюють і припустиму варіантність, що відображає мовні смаки доби, прихильність соціуму до певних складників для вираження смислів, на зміну яким у наступні періоди історії мови можуть прийти інші. Варіантність загальнолітературних норм – ніша для модифікування мови на різних рівнях її системи. Дослідження загальнолітературних норм у контенті журналу «Жінка», або ж культуромовного контенту, є актуальним і перспективним саме з практичного погляду: воно уможливує фіксацію явищ мови, залежних від мовної політики суспільства, пуристичних орієнтирів спільноти в кожний конкретний період часу. Обраний часовий відрізок – 50-і роки ХХ століття – це час, коли в газетно-журнальній публіцистиці прогресувала орієнтація на певні зразки слововживання російської книжної мови, на характерні правописні норми. З погляду сьогодення культуромовний контент журналу «Жінка» (тоді – «Радянська жінка») зазначеного часу має специфічні відмінності від утрадиційнених за останнє десятиріччя способів вираження смислу.

Отже, **об'єкт дослідження** – тексти громадсько-політичного журналу «Жінка». Предмет – культуромовні принципи організації контенту громадсько-політичного журналу «Жінка» на тлі сучасних норм правопису, граматики, слововживання. Мета дослідження полягає у спробі систематизувати культуромовні маркери середини ХХ століття в контенті масового видання та пропагування з використанням контрастного зіставлення з сучасними загальнолітературними нормами. Методи дослідження: загальнонаукові – аналіз, узагальнення, класифікація (класифікація культуромовного контенту), описовий, порівняльний (під час опрацювання масиву журнального матеріалу та викладення результатів).

Пізнання мови українських газетно-журнальних видань у контексті історії літературної мови – це одна зі сходинок у піраміді осмислення феномена «масова мовна свідомість». Упродовж тривалого часу

(40 – початок 90-х років ХХ століття) мова перебувала у стані динамічної стабільності, оскільки практично не змінювалися суспільно-політичні орієнтири в запровадженій мовній політиці радянської спільноти. Роль зразка виконували стандартизовані тексти підручників, культуромовне наповнення текстів масово тиражованих газет і журналів, книжкової продукції широкої тематики, мова дикторів радіо й телебачення. При цьому писемний текст був найбільшим орієнтиром у формуванні й регулюванні мовно-слововживання. Це спричинено тим, що, за висловленням С. П. Бибики: «Оволодіння нормами усної літературної мови через освіту пов'язане з формуванням та розвитком суспільної свідомості, закріпленням культурою типів мовомислення як систем універсальних, стійких схем побудови міжособистісного спілкування в різних ділянках суспільної діяльності людей, що формуються історично в результаті постійного зв'язку ситуативного послуговування мовою і виконуваних нею численних соціокультурних функцій» [1, с. 558]. Саме прескриптивна репрезентація літературного стандарту і виконує законодавчу функцію [9]. Простір культурного, унормованого спілкування, який забезпечують друковані видання, спрямований на цілісний розвиток масової свідомості, зокрема й мовної [6, с. 138].

У межах журнального контенту співіснують різні культуромовні ситуації, що можуть бути об'єктом лінгвістичних і соціальних, суспільно-політичних, історичних зацікавлень. Ті зміни, що відбуваються у структурі мови, пов'язані зі змінами в суспільстві, оскільки ЗМІ – засоби соціальної трансляції, державні ЗМІ – засоби контролю й підтримки культури мови на високому рівні, що й забезпечувала газетно-журнальна публіцистика попереднього періоду в історії української літературної мови. Щодо аналізованого контенту, його культуромовного наповнення, то важливо, на нашу думку, відзначити, що в редакційній колегії журналу були знакові для середини ХХ століття мовні особистості – Ванда Василевська, Ірина Вільде, Любова Забашта.

Аналізу мови жіночого журналу «Жінка» 50-х років ХХ століття не пов'язаний із вивченням відхилень від норм усної чи писемної мови, уживання ненормативної лексики чи жаргону, надлишку іншомовних запозичень, що, як правило, привертають увагу дослідників сучасних ЗМІ. На тлі багатожанровості, політематизму аналізованого мовного матеріалу, який становить культурну цінність, простежуємо стабільність мовних норм (лексичних, граматичних, правописних) із виразними ознаками часової інваріантності.

Так, у мовному матеріалі журналу виокремлено лексеми, які мають синонімічні відповідники в сучасній літературній мові, але в той період на них накладали своєрідне табу, й у масову мовну свідомість вкорінювали варіанти, наближені за звучанням до характерних для російської мови. Це стосується послідовного вживання слів: **процент** 'відсоток' (*Уряд асигнує 61 процент державного бюджету на потреби освіти (червень, 1959), пор. сучасну оцінку норми: «У сучасній українській мові закономірно активізовано слово відсоток (калька з латинської procentum), яке протягом десятирок років було відсунуто на периферію запозиченою назвою процент» [5, с. 45]; сітка 'мережа'* (*У кожній області, в кожному районі намічено сітку восьмирічних, середніх, вечірніх, змінних загальноосвітніх шкіл та середніх трудових політехнічних шкіл з виробничим навчанням. Семирічним планом передбачено широке розгортання сітки шкіл-інтернатів, цих навчальних закладів нового типу (червень, 1959); ряд 'низка'* (*Перша сесія Верховної Ради Української РСР п'ятого скликання обговорила ряд питань, зв'язаних з перебудовою школи в нашій республіці (червень, 1959); просьба 'прохання'* (*Міський відділ народної освіти Кривого Рога, який розглядав на просьбу редакції цю справу, повідомив, що директора школи № 37 зобов'язано переглянути розподіл навчальних годин між вчителями (квітень, 1959); учбовий 'навчальний'* (*Після шостої години вечора на «Точелектроприладі» починає свою роботу учбовий комбінат (лютий, 1955) [див. ще коментар: 2, с. 49]; виключно 'винятково'* (*Виключно велика роль комсомолу в організації культурного дозвілля молоді (січень, 1956); слід 'треба, варто'* (*Шовкові та шерстяні речі з бавовною білизною прати не слід (червень, 1959); вірно 'правильно'* (*Усі доручення, виконувани дітьми, вихователька обов'язково перевіряє і прагне вірно оцінити роботу (червень, 1959). Щодо мови публіцистичного стилю кінця ХХ ст. Т. А. Коць відзначала актуалізацію в ній пар таких слів, питомих українських основ, що є «атрибутами культурно-літературної спадщини» [3, с. 114, 115].*

Як росіянізми сприймаємо з погляду сучасної мовної практики слова *роди, родильний, післяродовий* зам. *пологи, пологовий, післяпологовий* (*Тут нема ні лікарень, ні родильних будинків, ні навіть медичних сестер для надання швидкої допомоги (червень, 1959); по-перше, післяродовою відпусткою за рахунок коштів державного соціального страхування тривалістю 56 календарних днів (при ненормальних родах, а також при народженні двійні – 70 днів (квітень, 1959), здоровниця зам. оздоровниця (І тут з кожним днем все збільшується кількість дитячих ясел і садів, все більше відкривається шкіл, дитячих бібліотек, театрів, здоровниць (червень, 1959), всемірно зам. цілком (Партійні організації повинні всемірно підвищувати ідейний рівень політичної роботи в масах (січень, 1956), загородний зам. заміський (Ми всі збираємося в загородному ресторані на терасі, де святково прибрані столи (березень, 1957), черенок зам. живець (Іде Магдаліна Сергіївна Ткачук вулицею, побачить в чисмусь вікні кактус, якого у неї нема, і обов'язково зайде, попросить черенок (березень, 1957), юбка зам. спідниця (Частіше його*

роблять скромним: *короткий жакет, вузька чи трохи розширена юбка (березень, 1957), лозунг зам. гасло (З'їзд проходив під лозунгом (лютий, 1955) тощо.*

У культуромовному контенті журналу «Жінка» середини ХХ століття є чимало прикладів стереотипних книжних формул, зворотів, штампів (*Ці гриби з'являються тільки весною і восени, головним чином на гнилих стовбурах повалених дерев, на старих пнях, на купках гнилого листя* (січень, 1956), прийменникових конструкцій, характерних для публіцистичного стилю. Зафіксовані мовні факти виявляють провідні зміни, що відбулися в літературній мові наприкінці 50-х років ХХ століття, порівняно з періодом 20–30-х років [7, с. 104], пов'язані з калькуванням і порушенням питомих граматичних норм літературного керування. Пор.: *Заходи по дальшому поліпшенню (пор. сучасне: заходи щодо подальшого поліпшення) умов праці та побуту радянських людей, передбачені в семирічному плані* (червень, 1959); *У Сталіно працюють сім магазинів по продажу півфабрикатів* (пор. сучасне: магазини напівфабрикатів), *чотири домові кухні* (червень, 1959); *Значні кошти – 27,9 мільярда карбованців спрямовуються на заходи по дальшому збільшенню виробництва товарів народного споживання, а також по розширенню торговельної сітки* (пор. сучасне: заходи щодо подальшого збільшення; заходи щодо розширення торговельної мережі) (березень, 1955); *Партійна організація України провела велику роботу по* (пор. сучасне: робота щодо) *мобілізації робітничого класу, колгоспного селянства, всіх трудящих республіки* (січень, 1956); *Груню так навантажували завданнями по* (пор. сучасне: завдання щодо) *встановленню зв'язків на рудниках і заводах Донбасу, що вона весь час була в русі* (серпень, 1957); *Адже людина сприймає красу природи в міру свого особистого розвитку* (пор. сучасне: відповідно до розвитку) (квітень, 1959); *Цього року по путівках профспілок* (пор. сучасне: за путівками профспілок) *у санаторіях і будинках відпочинку оздоровиться і відпочине півмільйона робітників і службовців* (серпень, 1957) тощо.

Навиразніше відхилення в граматичних нормах порівняно із сучасною мовною практикою [8, с. 69–70] виявляються у формах іменників 2-ої відміни одн. чоловічого роду. Засвідчено своєрідне «акання» в іменниках *магазин, центр, теніс, клуб, інфаркт: Приміщення магазину «Кулінарія», ідальні № 32 на проспекті Маяковського не просторіше за попереднє, проте покупців тут значно більше* (червень, 1959); *У великому магазині «Кулінарія» вул. Артема, 112, ми зустріли вчительку Луїзу Олексіївну Лях, яка приїздить у цей магазин з центра* (червень, 1959); *Стіл для настільного теніса можна виготовити в кожному низовому фізкультурному колективі підприємства* (січень, 1956); *На адресу клубу надходять листи* (серпень, 1957); *Експертиза встановила, що смерть наступила від інфаркта міокарда* (листопад, 1958) та ін.

Упадають в око словоформи з активними у 50-х роках словотворчими засобами [пор.: 7, с. 105, 113], а саме: 1) з суфіксом -очн- (*У розфасовочному* (нині нормативне – *розфасувальний*) *відділенні Керченського консервного цеху гостро пахне томатним соусом* (березень, 1955), *робітниця рейкобалочного* (нині нормативне – *рейкобалковий*) *цеху* (листопад, 1958); *Новикова готує їжу в електроварочному* (нині нормативне – *електрозварювальний*) *казані* (листопад, 1958); 2) з суфіксом -уч-/-юч- у субстантивованих дієприкметниках (*Розмовляємо з завідуючим* (нині нормативне – *завідувач*) *їдальнею № 32 Андрієм Павловичем Гончаровим, оглядаємо цехи, де виготовляють півфабрикати* (червень, 1959); 3) віддієслівними утвореннями з суфіксом -к- (*Ленін від душі радів добре виданим книгам і обурювався поганим добром матеріалу та поганою брошуровкою* (нині нормативне – *брошурування*) *книг* (квітень, 1959); *Ділянка точної штамповки* (нині нормативне – *штампування*) (січень, 1956); *Євген Якович, незважаючи на свої 72 роки, продовжував викладати ліпку* (нині нормативне – *ліплення*) *студентам Косівського училища прикладного мистецтва* (квітень, 1959); 4) з суфіксом -щик- замість -ник-/-ниц- (*Тут працювала лише одна бригада, до якої входило дев'ять монтажників, зварників і краповищиків* (лютий, 1955); *Натурищицею вона навряд чи піде. Соромлива, з провінції* (березень, 1955); 5) префіксальними утвореннями з суфіксом про- замість ви- (*Спілкуючись між собою ще в дитячому віці, діти не проявляють статевої цікавості* (листопад, 1958).

В аналізованому культуромовному контенті відзначаємо виразні ознаки дотримання тогочасних норм графіки та орфографії і одночасний незбіг із сучасними нормами «Українського правопису» (1993 р.). Ідеться про:

1) відсутність графеми г (*Грунт для квітника треба добре обробити і внести добрива, але для цього не можна використовувати свіжий гній* (квітень, 1959); *Грунтовність і солідність – ось характерні риси польового стану* (серпень, 1957); *Вивчаючи креслення, ґрунтовно освоюючи технологію виготовлення Інструментів, дівчина день у день вдосконалювала свій виробничий досвід, який вона незабаром застосувала при розробленні виробничо-технічних інструкцій* (лютий, 1955);

2) особливості написання іншомовних слів, власних назв, зміни до графічного оформлення яких внесено в 90-х роках [8, с. 10, 102; 2, с. 18] (*уперед нескінченна стрічка конвейєра* (нині нормативне – *конвеєр*) (квітень, 1959); *Слава і Вячеслав* (нині нормативне – *В'ячеслав*) *помаленьку обставляли свою простору і сонячну кімнату* (березень, 1955); *Мороз розмалював вікна візерунками, на вулиці завірюха, в навкруги кактуси, наче ти не в Києві, а десь в Арізоні* (нині нормативне – *Аризона*), *в горах Чілі* (нині

нормативне – Чилі) або саванах Африки (березень, 1957); Нещодавно в **Чикаго** (нині нормативне – Чикаго), в одній з таких шкіл сталася пожежа, в результаті якої загинуло багато школярів (червень, 1959);

3) відмінності в написанні деяких власних назв (На XVI **Олімпійських Іграх** (нині нормативне – Олімпійські ігри), що відбулися в австралійському місті Мельбурні, блискучої перемоги добилися українські спортсмени (березень, 1957).

Статті журналу не відбивають орієнтацію на послідовне дотримання правила чергування у//в, а тому поширений прийменник **в** на початку (**В** нашій сім'ї всі механізатори, люблять машини, техніку (квітень, 1959); **В** шкільних підручниках говориться, що кисень застосовують тепер у виплавці чавуну з руд (січень, 1956), у середині (У жовтні 1917 року профспілкові організації Росії взяли активну участь в збройному повстанні, в боротьбі за перемогу соціалістичної революції (серпень, 1957) речення, уживають прийменник **у** там, де мав би бути варіант з **в** (Ненависть, пекуча ненависть до проклятого ворога заповнює серце у такі хвилини (квітень, 1959).

Правила чергування порушено й у скалькованих відмінкових формах із закритим складом, як-от: У 1894 році робітники Києва вперше провели **майовку** в Голосіївському лісі (квітень, 1959); **Грошовий дохід** перевищив 2 мільйони карбованців (лютий, 1955).

У культуромовному контенті журналу «Жінка» збереглися й порушення норм пунктуації, пов'язані з відокремленням членів речення, що не є вставними (Для цього треба, **насамперед**, документально підтвердити безвісну відсутність дружини (червень, 1959), помилковим відокремленням звороту у значенні «в ролі чого» (У своїх наступних творах вона продовжує викривати кріпацтво, **як ганебне й нестерпне явище**, виводить нові образи людей, що протестують проти кріпосного права (серпень, 1957), неправильним виокремленням означальних слів перед займенником (**Наполеглива і вимоглива**, вона йде до адміністрації, в завком, у партійний комітет доводить, переконує і завжди добивається необхідного рішення (січень, 1956).

Отже, мова такого популярного жіночого журналу, як «Жінка», у середині ХХ століття відбивала мовні смаки редакторів, читачів того часу, а також ідеологічні настанови на зближення мов. Її лексико-фразеологічне наповнення регулювала тоталітарна мова, оскільки воно було призначене виконувати в контексті масово тиражованих газет, журналів, книжок різного жанрово-стильового спрямування тогочасні соціокультурні завдання: демонструвати, відображати ідею внутрішньої єдності спільноти, пор.: «У цьому розумінні роль письма аналогічна ролі прапорів, гербів та інших культурних символів» [9, с. 233]. Відзначені «незбіги» з усталеними в сучасному мовному повсякденні, офіційному та напівофіційному, нормами – лексичними, граматичними, словотвірними, правописними – це приклади «раціонального» вибору під впливом ідеологічних вимог часу. На мовну свідомість спільноти завжди один із найбільших впливів справляють засоби масової інформації, що формують зразки літературної мови відповідно до комунікативних потреб суспільства, мимоволі надаючи їм символічної часово-просторової ваги [пор.: 4, с. 235, 24–31].

Представлений матеріал засвідчує, що в історії української літературної мови ще багато непізнаних текстів, які б відкривали перед нами систему і структуру мови в кожному конкретний період її розвитку, унаочнювали динамічні процеси культуромовного контенту писемної мови.

Література:

1. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / Бирик С. П. – Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. – 589 с.
2. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення / Городенська К. Г. – К. : ТОВ «КММ», 2014. – 124 с.
3. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі / Коць Т. А. – К. : Логос, 2010. – 303 с.
4. Літературна мова і мовна практика : монографія / [Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Коць Т. А. та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Ніжин : ТОВ Вид-во «Аспект-Поліграф», 2013. – 320 с.
5. Ожигова О. В. Українська мова: зворотний зв'язок / Ожигова О. В. – К. : Грамота, 2007. – 184 с.
6. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики / Прохоров Е. П. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 384 с.
7. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова 1945–1995 рр. / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – Opole, 1999. – 268 с.
8. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови. – 4-те вид., випр. й доп. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с.
9. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс / Яворська Г. М. – К., 2000. – 288 с.